

El conjunt romànic de Roca Rossa (Tordera): antecedents històrics i estat actual de conservació¹

M. Mercè Torrellas i Buixeda²
Universitat Oberta de Catalunya

L'antiga canònica agustiniana de Santa Maria de Roca Rossa es situa en el sector NW del terme municipal de Tordera, dins la serra de Roca Rossa, la qual es troba a 423 metres d'alçada sobre el nivell del mar. En temps passats, formava part de l'antic terme d'Hortsavinyà, agregat a Tordera el 1929.

El monestir de Roca Rossa fou fundat el 1145 per un descendent dels vescomtes de Cabrera, anomenat Guerau de Cabrera, vescomte de Girona i d'Urgell. L'esmentat noble va cedir l'alou conegut com Fredena a un monjo anomenat Bernat per bastir-hi una església en honor a santa Maria. En el cartoral de Roca Rossa hi ha un document del 1145 que esmenta que la zona comprenia unes 2 hectàrees i ocupava el cim que envolta el cenobi.

Segons el cronista Bernat Boades, tot i els dubtes que hi ha entorn de la seva credibilitat, en la seva obra *Feyts d'Armes de Catalunya* explica que es va trobar en aquell indret una imatge de la Verge Maria. Pel que es desprèn de les paraules de Boades, abans del 1145 ja existia en aquell lloc una església més petita i, per sobre d'aquesta, s'edificaria

1. El Centre d'Estudis Vilassarencs s'adherí a la causa del salvament d'aquest conjunt arquitectònic l'any 2007, recollint signatures per vetllar per la seva protecció i signant institucionalment el manifest en defensa del monestir. Trobareu més informació referent a aquest important monestir maresmenc a «Patrimoni de Roca-Rossa», dins les actes de la *II Trobada d'Entitats de Recerca Local i Comarcal del Maresme* (Argentona 2008), 55-62.

2. Maria Mercè Torrellas és presidenta del Cercle d'Història de Tordera.

posteriorment el monestir. Ramon Gaufilus o Gasc podria ser l'iniciador de la vida eremítica en aquell indret, tot bastint una església més gran que seria el monestir on, posteriorment, rebria sepultura.

La làpida es guardava a l'atri de l'església. Actualment, al Museu d'Art de Catalunya es conserva la seva lauda sepulcral que diu així:

ISTIVS ECCLESIE PRIMVS FVNDATOR HABETVR
QUI IACET HOC TVMVLO RAIMVNDVS NOMINE GASCVS
PRINCIPIO FINEM POSVIT MVNDANA RELINQVENS
PERPETVI FRVCTUS MERCEM SVPER ASTRA RESVMENS

Això és: «D'aquesta església és tingut per primer fundador / el que jau en aquest túmul, anomenat Ramon Gasc / el qual va posar fi al principi abandonant el món / i per això va recollir el premi del fruit perpetu sobre els estels».

La comunitat que vivia en el monestir pertanyia a l'orde dels agustins, i Roca Rossa és l'única comunitat agustina del Maresme i única església d'estil romànic de transició en el Maresme. En els moments de màxim esplendor, se sap que estava integrada per una comunitat de sis membres.

El temps de màxima esplendor se situa entre finals del segle XII i fins a la meitat del segle XIII, ja que fou llavors quan els nobles veïns feien nombroses donacions al monestir a canvi de les pregàries dels monjos i del repòs etern en el seu cementiri. Els habitants dels voltants, tant nobles com vassalls, feien aquestes donacions que quedaren consignades en l'anomenat *Cartoral de Roca Rossa*, que actualment es troba a l'Arxiu Capítular de Solsona i que el prestigiós historiador d'Arenys de Mar Josep M. Pons i Guri va transcriure i traduir en la seva obra *El Cartoral de Santa Maria de Roca Rossa*.

A partir del 1177 ja es coneixien les primeres donacions. Així, consten donacions de masies torderenques com Mas Lledó (1195) –actual Can Serra del Massans–, La Júlia (1201), Can Miralbell (1216), Can Puiggermanal (1216), Mas Martí (1246), Can Puig del Mas (1276), Can Caselles (1282)...

En el 1279 el vescomte de Cabrera va cedir una octava part del delme que rebé de la parròquia de Sant Esteve de Tordera en favor del monestir.

A partir del segle XIV va començar la davallada del monestir. El 1431 un terratrèmol va sacsejar la zona d'Hortsavinyà, tot deixant empremtes en els seus murs. Posteriorment, l'any 1540, època del prior Antic Roquer, es va abandonar definitivament el recinte. El 1592 els seus béns foren units a la diòcesi i capítol de Solsona. En el 1853 encara figurava com a patrimoni seu. Des d'aquell moment, el Priorat es va convertir en una masoveria, fins arribar, més tard, al seu total abandó. Els escriptors Bernat Boades, Roig Jalpí i Montsalvatge en les seves obres ja es lamentaven del seu mal estat. En trobar-se en una zona boscosa i allunyada de la població, es va anar deteriorant fins arribar al moment actual.

Descripció tècnica del Bé

Com s'ha dit, el conjunt medieval de Roca Rossa està situat en el sector NW del terme municipal de Tordera, dins de la serra de Roca Rossa, tot i que, en temps passats, formava part de l'antic terme d'Hortsavinyà, agregat a Tordera el 1929. Paradoxalment, tot i estar envoltat per la urbanització Roca Rossa, no forma part del Parc Natural del Montnegre, encara que aquesta urbanització i el conjunt medieval s'hi trobin situats.

Aquest meravellós conjunt que pertany al romànic de transició està format pels següents elements:

MONESTIR (25 m x 9 m) d'una sola nau amb l'absis semicircular en molt bon estat, que s'obre a la nau amb un simple plec i la seva volta és lleugerament apuntada, feta d'encofrat amb canyes –típica de l'època– i pedra. La volta sols es manté dempeus en el sector N-E, a sobre de l'absis. La resta es va enderrocar tot arrasant en la seva caiguda el cor. Aquest, que estava situat sobre l'entrada, tenia una volta de canó i s'accedia a la seva part superior mitjançant unes escales adossades a la paret de la zona N, actualment molt malmeses. L'absis i les parets interiors estan recorregudes per una cornisa interior que fa d'element decoratiu i de recolzament de la volta. Propera al cor i situada al sector de ponent s'obria la porta d'accés principal al cenobi, on hi havia una arcada de mig punt adovellada, amb l'arc interior monolític. Malaura-

dament, aquesta fou espoliada, com la resta d'elements arquitectònics d'interès. A la paret S i prop del presbiteri hi ha una altra porta que comunicava l'església amb el claustre i altres dependències del monestir. Sembla que aquestes estaven adossades al mur S. de l'església. Aquesta porta era d'arc de mig punt i, posteriorment, fou llandada per l'exterior. En el cenobi hi ha quatre finestres, tres són de doble esqueixada i d'arc de mig punt adovellat. La quarta, en el sector N, fou espoliada, però podria tenir les mateixes característiques que les altres. Hi ha també restes dels graons que pujaven al presbiteri.

RESTES DE MURS adossats al mur sud del temple, que se suposa eren les dependències dels monjos (claustre, refetor, sala capitular i hostatgeria, segons esmenten les fonts). En temps de màxima esplendor (segle XIII) van arribar a ser sis religiosos i alguns criats. Caldrà realitzar excavacions arqueològiques per tal de veure clarament quines eren les habitacions, les seves dimensions i distribució.

MURALLA existent, de 51'20 metres lineals. Se suposa que hi havia una muralla que envoltava tot el recinte (196 m lineals aproximadament). Actualment sols es manté dempeus la de la zona sud-est, que conserva una alçada d'uns dos metres.

CISTERNA que té, segons mides, uns 2'40 metres de profunditat i es troba en molt bon estat.

MASOVERIA (23 m x 11 m), construïda en el segle XVIII aprofitant carreus caiguts del monestir. S'hi poden veure encara les parets tant interiors com exteriors, però la teulada està totalment enderrocada. Originàriament, hi havia planta baixa i primera planta.

Se sap que hi ha una cripta encara per descobrir, el cementiri i uns passadissos subterranis. Les excavacions arqueològiques traurien a la llum aquests elements.

Principals problemes de conservació i estat actual

Estat actual del conjunt

Actualment, encara es manté el lamentable estat d'abandó i deteriorament del conjunt medieval:

En el MONESTIR el que primerament es veu és la meitat de la seva coberta enderrocada –la coberta de l'entrada, situació sud– i nombrosos carreus dels seus murs o bé al sòl, amuntegats, o bé han estat espoliats. De les tres finestres que hi ha, es va espoliar la finestra lateral prop de l'absis, tot fent un gran esvoranc per arrencar-la, com també el portal adovellat, i val a dir que hi ha algun estudiós que l'ha localitzat col·locat en una església no massa llunyana, la de Ramió, a Fogars de la Selva. En referència als murs, com s'ha dit, presenten manca de carreus però cal destacar que la paret NW, on es va espoliar la finestra, presenta un greu desviament per la presència d'un arbre que malauradament va créixer en la part superior de la volta, i que no fa massa s'ha eliminat. Aquest va minar amb els arrels la seva arquitectura tot provocant el mencionat desviament. El monestir també tenia el cor, que es trobava precisament situat a sobre de l'entrada i on s'accedia per unes escales laterals, les quals estan quasi derruïdes, ja que en caure la volta superior va arrossegar-les en la seva caiguda, semblantment com succeí al cor. Malgrat tot, i encara que aquest monestir estigui en un estat deplorable, volem constatar que és un edifici que encara continua impressionant els visitants per la seva grandària i bellesa arquitectònica.

Als MURS que formaven les estances dels monjos –adossats al monestir pel costat est– sols es manté aproximadament 1 metre d'alçada. Formaven, sembla, dues habitacions, però no conserven cap resta de coberta. Potser hi havia altres estances avui en dia no visibles i que l'arqueologia traurà a la llum.

La MASOVERIA, de dimensions 23 x 11 metres, tenia originàriament una planta baixa i un primer pis, però actualment la coberta és inexistent i sols es mantenen els murs de tot el perímetre i de l'interior de la planta baixa. Val a dir que hi ha pedres arreu, de quan s'enderrocà aquesta coberta, algunes d'elles conserven la tonalitat «rosa», i així ens fan creure que devien formar part originàriament del monestir i, en deteriorar-se, s'utilitzaren per construir aquesta masoveria del segle XVIII.

En les MURALLES existents, de mides 51'20 m lineals, s'observen algunes parts més malmeses que altres, però val a dir que en les zones en bon estat es conserva una alçada d'uns 2 metres.

De la CISTERNA, que segons mides té uns 2'40 metres de profunditat, podem dir que es troba en molt bon estat, sols caldria netejar el seu interior i il·luminar-lo per poder veure-la amb més detall.

Problemes de conservació

El principal problema en què s'ha trobat i es troba Roca Rossa al llarg de tots aquests anys és la gran manca d'interès per protegir el conjunt i iniciar actuacions encaminades a la seva recuperació. És certament penós que cap ajuntament torderenc no hagi valorat aquest ric patrimoni artístic, i no hagi volgut encara que sols fos iniciar alguna actuació. L'any 1982, donada la importància del conjunt monumental, la Generalitat de Catalunya va declarar-lo Bé Cultural d'Interès Nacional (BCIN), però curiosament, el 1996, la Generalitat va deixar sense efecte aquesta protecció perquè, segons hem pogut esbrinar, no s'havia portat a terme cap actuació, i aleshores no li interessava mantenir aquesta qualificació si no hi havia interès. Malauradament, l'Ajuntament de Tordera no es va oposar a aquesta decisió. Des d'aquell moment, Roca Rossa va estar desqualificat, fins i tot, no figurava com a BCIL. Va ser l'any 2003 quan aquest conjunt va recuperar la qualificació BCIL, i amb la recent formació de la Comissió de Patrimoni es pensa començar les actuacions encaminades a la seva recuperació.

Seguidament afirmarem que, com a problema arquitectònic greu, hi ha el perill que la volta existent (d'uns 126 m²) s'acabi d'enderrocar per l'acció dels vents, pluges, gelades i el pes de la vegetació que ha crescut a la part exterior. Cal dir que aquest sostre és una volta de canó de secció transversal en forma d'arc ogival, que es recolza en els quatre costats que carreguen tot el mur de contrafort. Caldria, segons assessorament d'una empresa constructora torderenca de renom, netejar la volta exterior, col·locar una xapa de formigó de 3 cm, tela asfàltica, doblejat i cobrir-ho tot de rajola, però abans s'hauria de contactar amb el Departament de Patrimoni de la Diputació de Barcelona per conèixer quines d'aquestes operacions serien les adequades i quines es permetria realitzar.

També hi ha el problema dels espolis, que han estat sempre continuats, ja que fins i tot, l'any 2006 l'Ajuntament de Tordera encara ha rebut avisos dels veïns que un grup de persones estava robant pedres de la zona. El problema es va iniciar quan es va començar a urbanitzar la zona abans de l'any 1977, tot creant-se posteriorment la Urbanització Roca Rossa. Val a dir que l'any 1984 la urbanització de Roca Rossa es va regular al Pla General d'Ordenació Urbana, aprovat en aquest mateix any. Llavors, el 1987 es va aprovar inicialment el Pla Parcial d'Ordenació de Roca Rossa (3a Fase). Els terrenys estaven qualificats amb V-4: zona de creixement en baixa densitat, amb un nombre màxim de 166 habitatges i una població potencial d'unes 697 persones. El Pla Parcial d'Ordenació de Roca Rossa va estar aprovat definitivament l'any 1989 per la Comissió d'Urbanisme de Barcelona. S'hi preveia l'obertura de vials, xarxa de clavegueram, xarxa de distribució elèctrica, voreres, xarxa de distribució d'aigua i pavimentació.

Vergonyosament, com a elements destacats d'espoli, es va sostreure la finestra lateral prop de l'absis, tot fent un gran esvoranc per a arrencar-la, i també el portal adovellat. Sembla que aquest problema desapareixerà si es tanca tot el perímetre, tal com s'ha decidit en la Comissió de Patrimoni i ha assegurat l'Ajuntament que es realitzarà de forma imminent.

Finalment, existeix el problema de la vegetació que creix en els murs i en totes aquestes construccions antigues, que va minant el seu interior i el deteriora greument. Es vol fer properament una neteja general que freni aquesta acció nociva, segons s'ha decidit en la Comissió.

El futur de Roca Rossa

El Cercle d'Història de Tordera ha encapçalat les tasques d'estudi i posada en valor, i actualment empeny l'Ajuntament de Tordera i altres institucions per tal que actuïn conseqüentment i engeguin projectes de conservació i restauració.

S'espera que en el futur Roca Rossa recuperi la seva qualificació de BCIN i assoleixi la màxima protecció, i s'aconsegueixi finalitzar la seva restauració, conservació i musealització.

Referències bibliogràfiques

- BOADES, Bernat, *Llibre de Feyts d'Armes de Catalunya*. Vol. 3. Ed. Barcino (Barcelona 1934).
- Enciclopèdia Catalana, *Catalunya romànica*. Vol. XX. Fundació Enciclopèdia Catalana (Barcelona 1992).
- PLADEVALL, A. i CATALÀ ROCA, F. *Els monestirs catalans*. Edicions Destino (Barcelona 1970).
- VENDRELL i FÀBREGAS, S. *Tordera, arrels d'un poble* (Tordera 1988).

EL CONJUNT ROMÀNIC DE ROCA ROSSA (TORDERA)

Imatges de les restes que es conserven del monestir de Santa Maria de Roca Rossa.
Fotografies: Joaquim Graupera i Graupera.

Imatges de les restes que es conserven del monestir de Santa Maria de Roca Rossa.
Fotografies: Joaquim Graupera i Graupera.